

[https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-10\(29\)-63-73](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-10(29)-63-73)

Олександр Коберник

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини, м. Умань, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5734-8540>*

Сергій Котловий

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальних технологій
Житомирського державного університету
імені Івана Франка, м. Житомир, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7724-9398>*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМАНДНОЇ РОБОТИ

Анотація. У контексті реалізації Концепції Нова українська школа та професійного стандарту вчителя закладу загальної середньої школи формування загальних і професійних компетентностей у майбутніх педагогів є пріоритетним напрямом розвитку педагогічної освіти, що ґрунтується на партнерстві між усіма учасниками освітнього процесу і визначає істинно демократичний спосіб їх співпраці. Стверджується, що характерними ознаками соціально компетентної особистості є: наявність у особистості свідомої та оптимальної для певного віку соціальної поведінки; достатній рівень уміння будувати партнерські стосунки, здатності до кооперації на рівноправній основі, продуктивної співпраці з партнерами, виконання різних соціальних ролей і функцій у колективі, проявляти ініціативу тощо; вміння проявляти соціально-комунікативну активність, співпрацювати, організувати і брати участь у раціональній соціальній діяльності на користь себе і суспільства; сукупність знань, умінь та ціннісних орієнтацій, які зумовлюють доцільну поведінку особистості в соціальному середовищі, що проявляється в достатньому рівні конформності; вмінні пристосовуватися до вимог, які ставить життя; здатність аналізувати та застосовувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства; вміння проектувати

стратегії свого життя з урахуванням інтересів та потреб різних соціальних груп, індивідів, відповідно до соціальних норм і правил.

Соціальна компетентність майбутнього педагога трактується як цілісне інтегроване утворення, що проявляється у здатностях жити в максимальній гармонії з самим собою та іншими в умовах соціокультурного середовища, управляти внутрішньо-особистісними та зовнішніми конфліктами, які постійно виникають, не вступаючи у протиріччя між власною сформованою світоглядною позицією, ціннісними орієнтаціями та соціально значущими нормами динамічного соціуму.

Розкривається методика формування соціальної компетентності майбутніх педагогів у процесі організації командної роботи, яка дає змогу найбільш успішно здійснювати процес розвитку їх здатності вибудовувати стратегії успішної взаємодії з динамічним соціальним середовищем, готовність до активної соціальної комунікації та співпраці, прояву ініціативи, оволодіння соціальними ролями та соціальним досвідом у процесі спільної діяльності.

Ключові слова: формування, компетентність, соціальна компетентність, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, майбутні педагоги, командна робота, професійна підготовка.

Oleksandr Kobernyk

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of Pedagogy and Educational Management Department,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5734-8540>.*

Serhiy Kotlovyi

*PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Social Technologies,
Ivan Franko Zhytomyr State University,
Zhytomyr, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-7724-9398>*

FOSTERING SOCIAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF ORGANIZING TEAMWORK

Abstract. In the context of the implementation of the New Ukrainian School Concept and the professional standard of a general secondary school teacher, the

formation of general and professional competencies in future teachers is a priority area of teacher education development, based on partnership between all participants in the educational process and determining a truly democratic way of their cooperation.

It is claimed that the characteristic features of a socially competent personality are: the presence of a conscious and optimal social behavior for a certain age; sufficient level of ability to build partnership relations, capacity to cooperate on an equal basis, productive cooperation with partners, performance of various social roles and functions in the team, to take initiative, etc.; the capability to show social and communicative activity, cooperate, organize and participate in rational social activities for the benefit of oneself and society; a set of knowledge, skills and value orientations that determine the appropriate behavior of an individual in the social environment, which is manifested in a sufficient level of conformity; capacity to adapt to the demands of life; the capability to analyze and apply the mechanisms of functioning of social institutions in society as well as to design strategies for one's life taking into account the interests and needs of various social groups and individuals in accordance with social norms and rules.

The social competence of the future teacher is interpreted as a complete integrated education, which is manifested in the ability to live in maximum harmony with oneself and others in the conditions of the socio-cultural environment to manage intra-personal and external conflicts that constantly arise without entering into contradictions between one's own formed worldview position, value orientations and socially significant norms of a dynamic society.

The method of fostering the social competence of future teachers in organizing teamwork is revealed, which makes it possible to most successfully implement the process of developing their ability in order to build strategies for successful interaction with a dynamic social environment, readiness for active social communication and cooperation, showing initiative, mastering social roles and social experience during joint activity.

Keywords: fostering, competence, social competence, subject-subject interaction, future teachers, teamwork, professional training.

Постановка проблеми. Пріоритетною сферою в соціально-економічному, духовному та культурному розвитку української держави є освіта, яка сьогодні зазнає суттєвих змін, що виявляється в переорієнтації її вектору від знаннєвої до компетентнісної парадигми. Компетентнісний підхід до освіти набуває статусу новітньої міжнародної освітньої стратегії, головна ідея якої полягає в утвердженні демократичного ідеалу та підтримці, оволодінні молодими фахівцями уміннями пізнавати, діяти, збагачуватись соціальним досвідом спільної життєдіяльності.

Актуальність проблеми формування соціальної компетентності майбутніх педагогічних працівників визначається Законами України «Про освіту» та «Про вищу освіту», Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на період до 2030 року, Концепцією Нова українська школа та Професійним стандартом за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти», в яких найбільш повно розкрито важливість забезпечення формування їх загальних і професійних компетентностей. Так, у новому Професійному стандарті за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти» до загальних компетентностей педагогів віднесено його соціальну компетентність, як здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп, а до основних трудових функцій – партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу, зокрема здатність суб'єкт-суб'єктної (рівноправної та особистісно зорієнтованої взаємодії з учнями в освітньому процесі; здатність залучати батьків до освітнього процесу на засадах партнерства; здатність взаємодіяти з іншими вчителями на засадах партнерства та підтримки (у рамках наставництва, супервізії тощо); здатність працювати в команді із залученими фахівцями, асистентами вчителя, для надання додаткової підтримки особам з особливими освітніми потребами [7].

Цілком очевидно, що формування соціальної компетентності у майбутніх учителів виступає одним з найважливіших завдань закладів педагогічної освіти, а вирішення цієї проблеми ставить якісно нові вимоги до особистості педагога та його професійної підготовки загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні проблема пошуку ефективних шляхів формування соціальної компетентності різних вікових груп здобувачів освіти розглядалася в працях українських і зарубіжних дослідників: І. Беха, Н. Бібік, О. Бондарчук, М. Докторович, І. Єрмакова, Л. Карамушки, В. Кременя, В. Куніциної, І. Рябухи, О. Савченко, Т. Чернецької, С. Учурової, Р. Уайта, Дж. Равена та ін.

Соціальна компетентність, як базова, стала предметом дослідницьких пошукувань Г. Беліцької, М. Пономарьова, О. Малої, Н. Калініної, О. Заріпової та ін.

Окремі аспекти формування соціальної компетентності особистості набули висвітлення в дослідженнях Г. Васяновича, А. Добровича, Т. Кравченко, Л. Канішевської, О. Киричука, Л. Манчуленко, В. Радула, Н. Сарджвеладзе тощо. Усі науковці одностайні в тому, що майбутній педагог має бути соціально компетентний, оскільки живе і працює в соціумі, взаємодіє з різними учасниками освітнього процесу, прагне визнати власні життєві орієнтири, набути відповідний соціальний статус, реалізувати соціальні здібності.

Водночас, аналіз теоретичних джерел і сучасної практики соціального виховання майбутніх учителів у педагогічних закладах вищої освіти дає

підставу стверджувати, що наявні напрацювання не відображають цілісно основні положення щодо змісту й методики формування у них соціальної компетентності.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі сутності соціальної компетентності педагога та обґрунтуванні методики формування соціальної компетентності майбутніх педагогів у процесі організації командної роботи.

Виклад основного матеріалу. Серед основних положень доповіді Комісії з освіти «Learning: The Treasure Within» під головуванням Ж. Делора є прогноз щодо подальшого розвитку освіти в ХХІ столітті. У доповіді зазначено, що при усьому різноманітті культур та соціальних систем залишається загальною для усіх проблема: відтворення демократичного ідеалу, здібного генерувати та підтримувати почуття солідарності усіх людей» [9]. Були сформульовані ключові компетентності, на яких базується освіта: навчитися пізнавати, навчитися діяти, навчитися жити разом, навчитися жити.

Основні положення Болонської системи освіти апелюють до компетентностей і компетенцій як провідних критеріїв готовності особистості до участі в економічному, культурному та соціальному житті держави. Якщо за традиційного підходу до освіти вимоги до майбутніх фахівців стосувалися оволодіння стандартним набором знань, умінь та навичок, то компетентнісний підхід передбачає розвиток в нього здібності орієнтуватися в складних життєвих ситуаціях, мати уявлення про наслідки власних вчинків та діяльності, нести за них відповідальність, тобто формувати компетентного члена суспільства.

Вважаємо актуальним висновок В. Шахрай, яка узагальнила погляди вітчизняних науковців на соціальну компетентність, щодо включення в поняття компетентності не лише загальної сукупності знань, а й знань про можливі наслідки конкретного способу впливу, рівень умінь і досвід практичного використання знань при здійсненні своїх функцій. Компетентність розуміється також як якості особистості, що дозволяють ефективно реалізувати свої здібності адекватно ситуації [10].

Зарубіжним дослідникам належить розроблення уявлень про функціонування суспільства та роль людини в ньому. Важливим висновком Дж. Равена є те, що за останні двадцять років відбулись значні зміни в природі суспільства, в організаціях, з яких воно складається, і в задачах, які виконують ці організації. Як наслідок, є три важливі вимоги, що висуваються до ефективної діяльності в сучасному суспільстві: нове розуміння природи суспільства, в якому ми живемо, організацій, що складають суспільство; ролі окремих людей у цих організаціях; готовність людини аналізувати роботу організацій і власну роль у них; готовність до виконання такої ролі [5].

За результатами діяльності робочої групи з питань запровадження компетентнісного підходу в рамках проєкту ПРООН «Освітня політика та

освіта «Рівний – рівному» українськими педагогами визначені такі ключові компетентності: навчальна; громадянська; загальнокультурна; компетентність з інформаційних та комунікативних технологій; соціальна; підприємницька; здоров'язберігаюча [4].

Як бачимо, соціальна компетентність особистості є базовою компетентністю, що формується з дитинства та розвивається протягом усього життя людини. Процес розвитку розгортається послідовно відповідно до психофізіологічних особливостей особистості, набуваючи на кожному віковому етапі нових форм.

Соціальна компетентність вивчається на міждисциплінарному рівні. Філософи підкреслюють важливість такої компетентності, як адекватність у сприйманні соціальної реальності та вміння діяти в умовах постійних змін, а психологічна наука розглядає соціальну компетентність у розрізі психологічних особливостей індивіда, педагогічна – акцентує на організації міжособистісної взаємодії та вихованні індивідуальних якостей, таких, як відповідальність, ініціатива, вміння визначати цілі та досягати їх, на розвитку здатності особистості гнучко орієнтуватися в мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем [8]. Що стосується соціології, то вона розуміє соціальну компетентність як можливість людини впливати на широкий соціум, перетворюючи себе та навколишній світ.

На нашу думку, об'єднання всіх аспектів наукового пошуку дає можливість визначити соціальну компетентність як складне багатокомпонентне явище, а наявність різних підходів до її трактування дає підстави її розглядати як: метапредметну компетентність (І. Рябуха); здатність, певний набір умінь, навичок; поєднання психічних якостей (О. Овчарук, О. Садівник, О. Ващенко); сукупність досвіду (В. Куніцина); ефективна модель діяльності (У. Пфінгстен, Р. Хинтч); інтегральна багатогранна характеристика особистості (О. Кононко, Г. Селевко, С. Учурова); якісна характеристика (О. Колобова); особливий стиль впевненої поведінки (В. Ромек); результат соціального розвитку (Н. Заріпова); цілісне інтегративне особистісне утворення (В. Шахрай) та ін.

Узагальнюючи трактування українських та зарубіжних науковців, результати власних наукових досліджень про зміст соціального розвитку, можемо визначити характерні ознаки соціально компетентної особистості, а саме: наявність у особистості свідомої та оптимальної для певного віку соціальної поведінки; достатній рівень вміння будувати партнерські стосунки, здатності до кооперації на рівноправній основі, продуктивної співпраці з партнерами, виконання різних соціальних ролей і функцій у колективі, проявляти ініціативу тощо; вміння проявляти соціально-комунікативну активність, співпрацювати організовувати і брати участь у раціональній соціальній діяльності на користь себе і суспільства; сукупність знань, умінь та

ціннісних орієнтацій, які зумовлюють доцільну поведінку особистості в соціальному середовищі, що проявляється в достатньому рівні конформності; вмінні пристосовуватися до вимог, які ставить життя; здатність аналізувати та застосовувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства; вміння проектувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів та потреб різних соціальних груп, індивідів, відповідно до соціальних норм і правил.

Погоджуємось з висновками І. Беха, який вважає, що провідна роль в формуванні й розвитку соціальної компетентності належить соціальним умовам, що зумовлено залежністю стандарту соціальної компетентності від соціальної дійсності та вимог соціуму в даний час. Таким чином, можна стверджувати, що соціальна компетентність є результатом соціалізації в конкретному віковому періоді [1].

Аналізуючи різні підходи до визначення соціальної компетентності, умов її формування й розвитку, ми дійшли до розуміння соціальної компетентності як цілісного інтегрованого утворення, що проявляється у здатностях людини жити в максимальній гармонії з самим собою та іншими в умовах соціокультурного середовища. Не менш важливим умінням, на нашу думку, та недостатньо висвітленим у науковій літературі, є уміння особистості управляти внутрішньо особистісними та зовнішніми конфліктами, які постійно виникають, не вступаючи у протиріччя між власною сформованою світоглядною позицією, ціннісними орієнтаціями та соціально значущими нормами динамічного соціуму.

Значну роль у формуванні соціальної компетентності майбутніх педагогів відіграє командна робота. Команда – це невеликі групи (від 3 до 12 осіб) людей, які спеціально підібрані з метою об'єднання їхніх зусиль для розв'язання проблемної ситуації чи спільного виконання важливого завдання. Характерними ознаками команди є: наявність спільної мети; інтенсивне співробітництво; визначені статусно-рольові відносини; лідерство (формальне чи неформальне); згуртованість колективу; відпрацьовані комунікативні зв'язки; групові норми поведінки, усталені традиції; схожість основних життєвих цінностей, установок; специфічні методи вироблення колективних рішень; сприятлива соціально-психологічна атмосфера [2, с.60]. Саме ці ознаки команди наводять на думку, що такий спосіб об'єднання студентів дає змогу найбільш успішно здійснювати процес формування їх здатності вибудовувати стратегії успішної взаємодії з динамічним соціальним середовищем, готовність до активної соціальної комунікації та співпраці, прояву ініціативи, оволодіння соціальними ролями та соціальним досвідом у процесі спільної діяльності.

До того ж командна робота – це не просто взаємовідносини між людьми, які працюють спільно. Це – швидше співпраця між окремими людьми, яка поширюється на різні сфери і завдання. Дослідники, що вивчають командну

роботу, виділяють такі її головні принципи: загальні і важливі цілі кожного з учасників; взаємодоповнюючі вміння; чіткі вимоги до продуктивності; взаємна відповідальність; невелика кількість людей [3].

Командна робота до всього вище сказаного значно відображається на ефективності окремо взятих членів команди. По-перше, під час спільної роботи члени команди відрізняються більшою рішучістю і готовністю співпрацювати з студентами однієї групи. По-друге, робота в команді робить студента більш відкритим і терпимим по відношенню до інших. Це допомагає майбутньому педагогу в подальшому легше налагоджувати зв'язки з людьми і соціальними групами. По-третє, студент, який працює в команді, формує в собі більш високий емоційний інтелект, адже він здатен краще проявляти емпатію і повагу до своїх одногрупників, проявляє здатність уважно слухати і прислухатися, відрізняється повагою і терпимістю по відношенню до оточуючих. І останнє: в командні проявляються лідери, які вміють організувати спільну роботу, забезпечити взаємодію, вмілий розподіл обов'язків, а це дає змогу формувати в студентів лідерські якості.

Підсумовуючи все вище сказане, констатуємо, що командна робота – це, перш за все, потужний засіб якісної професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників та виступає ефективним інструментом для формування їх загальних та професійних компетентностей. Організуючи командну роботу студентів, викладач має ознайомити їх з основними правилами співпраці в ній. Найперше це те, що кожен член команди має право на власну думку і вплив на колективне рішення, а отже у результаті спільного обговорення приймається рішення, яке є волею більшості. Не менш важливим правилом є наступне: у якісній команді співпраця здійснюється на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, коли всі учасники рівні між собою і активні. Це означає, що до думки кожного варто ставитися з повагою, а критикувати виключно у справі й задля результату, тобто критика має бути конструктивною. При такій взаємодії важливо проявляти вміння почути і бути почутим, самому вміти конструктивно критикувати і адекватно прийняти критику на свою адресу.

Крім цього викладач підкреслює, що у справжній команді досвідчені і мудрі учасники команди діляться досвідом зі іншими. У той же час, це зовсім не значить, що якщо людина має більший за інших багаж знань і досвіду, то всі мають погоджуватися з нею. Всі мають право на вільне висловлювання власної позиції і думки. Попри це, досвід завжди корисний, оскільки він може навчити нового й підказати правильне рішення в певних ситуаціях. Для командної роботи важливим правилом є контроль і стримування емоцій. Звичайно люди – створіння емоційні, часом навіть занадто, але в команді варто спочатку добре обдумати власну реакцію чи вчинок і лише потім її проявляти.

Не потрібно забувати і про раціональний розподіл обов'язків та завдань між членами команди, а також своєчасно та колективно підводити підсумки виконаної роботи, відзначати успішні рішення, критично аналізувати свої помилки, прогнозувати майбутній успіх.

Професійна підготовка майбутніх педагогів часто пов'язана з організацією роботи в команді у навчальній, позааудиторній виховній та інших видах діяльності. Для того, щоб вона була добре скоординована, є деякі особливості, що забезпечать успішне і ефективне співробітництво між членами групи і з якими викладачі мають бути обізнані. Звичайно, проблеми і дрібні розбіжності у колективі будуть відбуватися завжди, але їх можна звести до мінімуму або зробити швидше рушійною силою, ніж перешкодою для виконання повсякденних обов'язків. Тому для роботи в команді студенти повинні оволодіти відповідними вміннями. Однією з найважливіших якостей, яку повинен мати майбутній педагог, що працює в команді, це відмінні комунікативні навички, адже спілкування важливе для чіткої та зрозумілої передачі інформації. Уміння слухати співрозмовника є не менш важливим аспектом. Під час командних обговорень не можна кого-небудь принижувати або знущатися. До кожного члена команди слід ставитися з повагою, незалежно від того, чи подобається вам ця людина і чи згодні ви з його думкою. Це дозволить уникнути непорозумінь [2, с.56]. Саме цей контекст є провідним для формування соціальної компетентності майбутніх педагогів. Тому створення атмосфери педагогічного партнерства дозволяє уникнути стресу навіть в самій напруженій роботі. Члени команди повинні також проявляти співчуття і бути готовими допомагати один одному, особливо якщо хтось не справляється з будь-яким завданням або має особисту проблему.

Отже, вивчення та узагальнення наукових джерел дає змогу констатувати, що основними перевагами роботи в команді в контексті формування в майбутніх педагогів соціальної компетентності є: підвищення якості прийнятих рішень; скорочення часу на пошук оптимальних варіантів рішень; реалізація багатоаспектного підходу до розв'язання складних педагогічних ситуацій; зосередження розумового процесу на досягненні мети; орієнтація на зміст і результати роботи; виявлення найбільш талановитих виконавців, спроможних генерувати ідеї; гнучкість розподілу завдань; активізація партнерської співпраці; створення творчої атмосфери; професійне зростання членів команди; забезпечення доцільної інтеграції знань і досвіду; урахування та узгодження різних інтересів і спрощення обміну інформацією; подолання пасивної поведінки окремих членів колективу; розв'язання конфліктних ситуацій; згуртування членів студентського колективу та підвищення їх мотивації тощо.

У той же час, до недоліків, які стосуються організації роботи в команді, відносять: витрати часу на створення та організацію роботи команди;

обмеження спілкування учасників команди з іншими членами колективу; затримка прийняття рішення за досягненням консенсусу; зниження мотивації індивідуального успіху; підвищення відповідальності; домінування позицій визнаних авторитетів; суперництво між членами команди.

Висновки. Отже, характерними ознаками соціально компетентного педагога є: наявність у нього свідомої та оптимальної соціальної поведінки; достатній рівень умінь будувати партнерські стосунки, здатності до кооперації на рівноправній основі, продуктивної співпраці з партнерами, виконання різних соціальних ролей і функцій у колективі, проявляти ініціативу тощо; вміння проявляти соціально-комунікативну активність, співпрацювати, організовувати і брати участь у раціональній соціальній діяльності на користь себе і суспільства; сукупність знань, умінь та ціннісних орієнтацій, які зумовлюють доцільну поведінку особистості в соціальному середовищі, що проявляється в достатньому рівні конформності; вмінні пристосовуватися до вимог, які ставить життя; здатність аналізувати та застосовувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства; вміння проєктувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів та потреб різних соціальних груп, індивідів, відповідно до соціальних норм і правил.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у з'ясуванні специфіки формування соціальної компетентності майбутніх педагогів, в основу якої покладено суб'єкт-суб'єктну взаємодію, та визначенні чинників, що впливають на ефективність цього процесу.

Література:

1. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. *Виховання і культура*. 2009. № 1–2. С.3-12.
2. Зінкевич-Євстигнєєва Т. Д., Фролов Д. Ф., Грабенко Т. М. Технологія створення команди / за ред. Т. Д. Зінкевич-Євстигнєєвої. Київ: «Прогрес», 2004. 236 с.
3. Ложкін Г. Команда як колективний суб'єкт спільної діяльності. *Соціальна психологія*. 2005. № 6 (14). С. 52–58.
4. Овчарук О. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
5. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Москва : «Когито-Центр», 2002. 396 с.
6. Рябуха І. М. Управління розвитком соціальної компетентності учнів: зміст, структура, модель: посібник. Херсон: Грінь Д. С., 2011. 96 с.
7. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 р. № 2736. 45 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/file/text/87/f502781n16.pdf> (дата звернення: 04.09.2023).
8. Смагіна Т. М. Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема. *Вісник Житомирського державного університету*. Вип. 50. 2010. С.34-42.

9. Соціальна компетентність у дослідженнях американських учених. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.thefreelibrary.com>.

10. Шахрай В. М. Соціальна компетентність особистості: соціально-рольовий підхід. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua>.

References:

1. Beh, I. D. (2009). Teoretiko-prikladnij sens kompetentnisonogo pidhodu u pedagogici [Theoretical and applied meaning of the competence approach in pedagogy]. *Vihovannja i kul'tura - Education and culture*, 1–2, 3–12 [in Ukrainian].

2. Zinkevich-Єvstigneєva, T. D., Frolov, D. F., Grabenko, T. M. (2004). *Tehnologija stvorennja komandi [Team creation technology]*. Kiiv: «Progres» [in Ukrainian].

3. Lozhkin, G. (2005). Komanda jak kolektivnij sub'ekt spil'noi dijalnosti [The team as a collective subject of joint activity]. *Social'na psihologija - Social Psychology*, 6 (14), 52–58. [in Ukrainian].

4. Ovcharuk, O. (2004). *Kompetentnisnij pidhid u suchasnij osviti: svitovij dosvid ta ukrains'ki perspektivi. Biblioteka z osvith'oї politiki [Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives. Library on educational policy]*. Kiiv: «K.I.S.» [in Ukrainian].

5. Raven, Dzh. (2002). *Kompetentnost' v sovremennom obshhestve: vyjavlenie, razvitie i realizacija [Competence in modern society: identification, development and realization]*. Moskva: «Kogito-Centr» [in Ukrainian].

6. Rjabuha, I. M. (2011). *Upravlinnja rozvitkom social'noi kompetentnosti uchniv: zmist, struktura, model' [Managing the development of students' social competence: content, structure, model]*. Herson: Grin' D. S. [in Ukrainian].

7. Nakaz Ministerstva rozvitku ekonomiki, torgivli ta sil's'kogo gospodarstva Ukraїni “Profesijnij standart za profesijami «Vchitel' pochatkovih klasiv zakladu zagal'noi seredn'oї osviti», «Vchitel' zakladu zagal'noi seredn'oї osviti», «Vchitel' z pochatkovoї osviti (z diplomom molodshogo specialista)»” [The Order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine “Professional standard for the professions "Teacher of primary classes of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with junior specialist diploma)""]. (n.d). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/file/text/87/f502781n16.pdf> [in Ukrainian].

8. Smagina, T. M. (2010). Ponjattja ta struktura social'noi kompetentnosti uchniv jak naukova problema [Concept and structure of social competence of students as a scientific problem]. *Visnik Zhitomir's'kogo derzhavnogo universitetu - Bulletin of Zhytomyr State University*, 50, 34–42 [in Ukrainian].

9. Social'na kompetentnist' u doslidzhennjah amerikans'kih uchenih [Social competence in the research of American scientists]. www.thefreelibrary.com Retrieved from <http://www.thefreelibrary.com> [in Ukrainian].

10. Shahraj, V. M. Social'na kompetentnist' osobistosti: social'no-rol'ovij pidhid. [Social competence of the individual: social-role approach]. www.narodnaosvita.kiev.ua Retrieved from <http://www.narodnaosvita.kiev.ua> [in Ukrainian].